

Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies

ISSN 2519–2701 print
ISSN 2518–1327 online

doi: 10.15421/nvlvet8603
<http://nvlvet.com.ua/>

UDC 332:334:338:339:658

Regional peculiarities and tendencies of entrepreneurship development in agriculture

I. Smolynets, I. Olenych, H. Dutka, I. Voronyj, R. Seniv

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Ukraine

Article info

Received 17.01.2018
Received in revised form
20.02.2018
Accepted 23.02.2018

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv,
Pekarska Str., 50, Lviv, 79010,
Ukraine.
Tel.: +38-067-977-78-01
E-mail: smolinecz86@ukr.net

Smolynets, I., Olenych, I., Dutka, H., Voronyj, I., & Seniv, R. (2018). Regional peculiarities and tendencies of entrepreneurship development in agriculture. Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. 20(86), 15–22. doi: 10.15421/nvlvet8603

The article deals with regional characteristics and trends of entrepreneurship in agriculture. When forming an agrarian policy, it is important to take into account the soil-climatic and economic conditions, the possibilities of balanced provision of material and technical resources, the volumes of production and consumption of agricultural products, since it is acceptable for one region and may be unsuitable for another. The combination of natural, socio-economic, demographic, and historical aspects of the activities of market makes adjustments to the formation of the regional food market and its functioning. Existing circumstances have caused the socioeconomic need to form regional markets and ensure the adequacy of industrial, agricultural production and service sectors for intra-regional and interregional exchanges. The rational expansion of production and consumption of products and services in the region provides for their cheapening as a result of savings associated with distribution, primarily transportation costs, and increased of interregional competition. The market of agricultural products, like any other products, is determined first of all, demand and supply. Demand for products in each region is formed under the influence of a set of factors. First of all, it is the number of people who live in this region. Its value and age structure determine the required supply volumes, as well as the structure and range of agricultural products. The next factor that affects demand is the different levels of income and the source of income. An important factor in the formation of local traditions demand is people that define the type of nutrition of inhabitants, their culture and, accordingly, form the level and structure of food consumption. The proposal in the form of volumes of production depends, first of all, on the conditions of entrepreneurial activity in the agricultural sector, the structural construction of agriculture, its relations with other spheres, the availability and state of development of market infrastructure, etc. All these are the conditions that have certain features in specific region and areas, and must form the subject of research. The system of optimal functioning of the regional and local economy requires the exact consideration of the specific conditions of economic activity, resource opportunities and market relations at the microeconomic level, in order to provide for intensive economic development. This leads to a more detailed consideration of the features that affect the functioning of the agricultural market and the development of forms of entrepreneurial activity.

Key words: agriculture, entrepreneurial activity, agrarian production, market.

Регіональні особливості та тенденції розвитку підприємницької діяльності в сільському господарстві

І.Б. Смолинець, І.Р. Оленич, Г.І. Дутка, І.В. Вороний, Р.В. Сенів

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

В статті розглядаються регіональні особливості та тенденції розвитку підприємницької діяльності в сільському господарстві. При формуванні аграрної політики важливе значення має врахування ґрунтово-кліматичних та економічних умов, можливостей збалансованого забезпечення матеріально-технічними ресурсами, обсягами виробництва і споживання сільськогосподарської продукції, оскільки прийняття для однієї області може виявитися непридатним для іншої. Сукупність природних, соціально-економічних, демографічних, історичних аспектів діяльності суб'єктів ринку вносить свої корективи у формування регіонального

ринку продовольства та його функціонування. Нинішні обставини спричинили соціально-економічну необхідність формування регіональних ринків і забезпечення достатності промислового, сільськогосподарського виробництва і сфери послуг для внутрішньо-регіонального та міжрегіонального обміну. Раціональне розширення виробництва і споживання продукції та послуг в області забезпечує їх здешевлення внаслідок економії, що пов'язано з дистрибуцією, насамперед витратами на транспортування, і посилення міжрегіональної конкуренції. Ринок сільськогосподарської продукції, як і будь-якої іншої продукції, визначається передусім попитом і пропозицією. Попит на продукцію в кожній області формується під впливом сукупності чинників. Насамперед – це кількість населення, яке мешкає в даній області. Його величина і вікова структура визначають необхідні обсяги пропозиції, а також структуру і асортимент сільськогосподарської продукції. Наступним чинником, який впливає на попит, є різні рівні доходів населення та джерела їх надходження. Немаловажним чинником у формуванні попиту є місцеві традиції населення, що визначають тип харчування жителів, їхню культуру і відповідно формують рівень та структуру споживання продуктів харчування. Пропозиція у вигляді обсягів виробництва продукції залежить передусім від умов підприємницької діяльності в аграрному секторі, структурної побудови сільського господарства, його взаємовідносин з іншими сферами, наявності і стану розвитку інфраструктури ринку тощо. Все це ті умови, що мають певні особливості в конкретних областях та місцевостях, і повинні складати предмет дослідження. Система оптимального функціонування регіональної та місцевої економіки вимагає точного врахування специфіки умов господарювання, ресурсних можливостей і ринкових зв'язків на мікроекономічному рівні – з тим, щоб забезпечувати інтенсивний економічний розвиток. Це спонукає до більш детального розгляду особливостей, які впливають на функціонування ринку сільськогосподарської продукції та розвитку форм підприємницької діяльності.

Ключові слова: сільське господарство, підприємницька діяльність, аграрне виробництво, ринок

Вступ

Умови світового розвитку спонукали до інтенсивного розвитку економічних процесів та визначили об'єктивну необхідність адаптації підприємницької діяльності в сільському господарстві до нових умов господарювання за значної обмеженості ресурсного потенціалу кожного суб'єкта господарювання (Olenych et al., 2012; Petryshyn, 2017). Глобальні зміни у підприємницькому середовищі, що відбулися в останні роки, спонукають суб'єкти господарювання вести політику виживання у таких складних умовах конкуренції за рахунок активізації внутрішнього потенціалу, вдосконалення організаційно-економічного механізму та вдосконалення взаємовідносин між учасниками виробничого процесу. Реформування соціально-економічних відносин в сільськогосподарському виробництві та аграрному секторі економіки об'єктивно пов'язане з відродженням і розвитком підприємницької діяльності. У підприємницькій діяльності закладені великі можливості поліпшення організації та підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, що зумовлено економічною природою і її сутністю як важливої організаційної форми ведення господарства (Bubenko and Rastjapin, 2002; Borodina, 2008; Smolyneć, 2011; Donec, 2011; Muniv, 2017). Визначено, що суть підприємницької діяльності в сільському господарстві полягає в організації виробничого процесу за допомогою засобів виробництва і праці та використання трудових ресурсів і ресурсів природного середовища, основним з яких є земля, з метою одержання сільськогосподарської продукції належної якості та забезпечення ефективності її виробництва (Shulsky, 2017). Економічна особливість цієї діяльності полягає у володінні чи користуванні наявними ресурсами, зокрема земельними, вмілому їх поєднанні з та раціональному використанні, де б реалізація виробленої сільськогосподарської продукції забезпечувала суб'єктам господарювання відповідний фінансовий дохід. В даному випадку підприємницька діяльність розглядається і трактується як комерційна діяльність в сільському господарстві з метою одержання прибутку (Zubec' and Bezuglyj,

2010; Smolyneć and Garasymlyuk, 2014; Shulsky, 2017).

Доведено важливу роль підприємницької діяльності в сільському господарстві, зокрема у виконанні її функцій: економічної, стимулюючої та соціальної, які полягають в забезпеченні населення аграрною продукцією, тваринництва – кормами, підвищенні зайнятості населення, зокрема сільського, розвитку аграрного ринку та інфраструктури аграрної сфери. Особливості ведення аграрного виробництва, різні умови господарювання, мета діяльності та її функції зумовлюють існування різних форм підприємницької діяльності в сільському господарстві (Smolynets et al., 2017). Особливого значення набувають розмаїтість функцій аграрного виробництва щодо методів господарювання, забезпечення продовольством, різних потреб в сировині, зв'язки з аграрним ринком, різна можливість забезпечення ресурсами та різні потреби в них на виробництво конкретних видів сільськогосподарської продукції, адаптованість до різних природно-економічних умов, традиції і звичаї, соціальні аспекти. В аспекті розвитку підприємницька діяльність у сільському господарстві за формами власності налічує: одноосібні володіння, приватні підсобні господарства, господарства населення, селянські фермерські господарства, приватні та державні сільськогосподарські підприємства, колективні господарства, зокрема селянські спілки, агрофірми, міжгосподарські підприємства і об'єднання, різного роду та видів товариства, які поділяються за формою об'єднання та рівнем відповідальності, формою власності, розмірами та спеціалізацією (Ostashko, 2004; Gubeni, 2001; Olenych et al., 2011; Smolyneć, 2011; Olenych et al., 2012; Olenych et al., 2013; Salamin and Poperechnuy, 2017).

Результати та їх обговорення

Специфіка формування ринку продовольства та ведення аграрного виробництва на Львівщині зумовлені рядом особливостей, до яких варто віднести: географічне розташування; природно-кліматичні умови; демографічні особливості, пов'язані з більшою часткою сільського населення та його міграцією; ная-

вність лісів; рекреаційний характер регіону; недостатній розвиток соціальної інфраструктури, особливо в сільській місцевості. Просторове розміщення регіонального ринку має особливе значення в його насиченні продовольством, формуванні попиту, цінової політики, стратегії діяльності його учасників. Прикордонне розміщення Львівської області, межування з країнами Європейського Союзу об'єктивно сприяє налагодженню різних міждержавних взаємозв'язків політичного, економічного, культурного і природоохоронного характеру, прикордонного співробітництва. Географічне положення області для локального ринку продовольства є як корисним, так і шкідливим. До основних позитивних впливів можна зарахувати: значно більшу за обсягом і асортиментом пропозицію продовольчих товарів, повніше задоволення потреб і вимог споживачів за рахунок більшого товаропотоку на території регіону іноземних товарів та формування формальних і неформальних гуртових ринків; швидшу адаптацію до умов ринкового господарювання суб'єктів ринку як на підставі вивчення досвіду і швидшого формування конкурентного середовища, так і на підставі прискореної перебудови в напрямі формування цивілізованого ринку та виробництва продукції, близької до європейських стандартів; кращі можливості виходу на зовнішні ринки, зокрема за рахунок нижчих коштів дистрибуції і логістики; більші шанси щодо залучення іноземного капіталу та інновацій, що дає змогу розширювати виробництво конкурентоспроможної продукції; більшу, порівняно з іншими регіонами України, можливість вивчення і перейняття закордонного досвіду ведення приватного господарювання.

Основні негативні наслідки природного місце розташування полягають у такому: насичення внутрішнього ринку продовольчими товарами іноземних товаровиробників ускладнює процеси відтворення і стримує розвиток вітчизняного виробництва, оскільки зменшується попит на внутрішню продукцію; іноземна продукція, частка якої в загальному товарообороті значно вища проти інших регіонів України, є значно дешевшою, краще упакованою, більш рекламованою, хоча нерідко є гіршою за якістю (спеціально адаптована для країн східної Європи), тому користується попитом серед покупців, що унеможливує конкуренцію вітчизняних товаровиробників. Це приводить до інвестування вітчизняними покупцями іноземних виробників продовольства; ринок продовольства внаслідок посилення неорганізованого імпорту значно складніше піддається оцінці і регулюванню. Зазначимо, що етнографічна своєрідність краю, де ще збереглась висока культура господарювання, традиції і навички мешканців, близькість розвинутих цивілізованих країн Західної Європи створюють передумови для швидкої адаптації місцевого сільського населення до нових економічних умов. Особливим чинником, який впливає на формування і функціонування ринку продовольства, є ґрунтово-кліматичні умови, оскільки вони мають безпосередній вплив на формування пропозиції продовольства через продукцію сільського господарства у свіжому чи переробленому виді. Ефективність функціонування кожного окремого продук-

тового підкомплексу значною мірою залежить від територіального розміщення концентрації та ефективності виробництва сільськогосподарської сировини, її якості, напрямів використання і особливостей промислової переробки.

Згідно з фізико-географічним районуванням територія Львівської області входить до трьох великих зон: передгірських і гірських районів Карпат, Лісостепу та Полісся. Різна якісна оцінка земель, специфіка рельєфу, ґрунтів та клімату зумовлює особливості ведення підприємницької діяльності в аграрній сфері та стан його організаційної побудови. Характерною особливістю області є обмеженість сільськогосподарських угідь та висока густина населення, які спричинили низьку землезабезпеченість у регіоні. Якщо загалом по Україні за 2013 рік на одного мешканця припадає 0,67 га ріллі, то у досліджуваному регіоні – 0,28 ріллі. Ще нижчою вона є в передгірських та гірських районах Карпат. Це спричинило суттєву дилему, яка полягає в тому, що з одного боку, зважаючи на приватновласницькі традиції населення регіону, існує прагнення його до розширення земельних наділів, а з другого боку – внаслідок непередуманої земельної реформи та відсутності відповідних механізмів реалізації земельного законодавства значні площі угідь не обробляються. Все разом із складністю рельєфу, подрібненням орних ділянок створює певні бар'єри для інтенсивного ведення виробництва, його розширення, концентрації і спеціалізації. Ґрунтово-кліматичні умови області сформували, певною мірою, і особливості ведення сільського господарства як основної галузі, яка впливає на стан та пропозиції на ринку продовольства. Їх можна звести до такого: значно потенційно нижчий рівень ефективності ведення виробництва через невеликі за розмірами земельні ділянки та обмеженість термінів проведення агротехнічних робіт; перевага дрібного виробництва, як наслідок – низька його концентрація, що посилює роль кооперації; обмеженість орних угідь, значні як сіяні, так і природні кормові площі, традиції місцевого населення визначають і, очевидно, надалі визначатимуть переваги розвитку тваринницьких галузей над рослинницькими, принаймні в господарствах населення.

Порівняльна характеристика Львівської області свідчить, що питома вага сільського населення становить 40,0%, що на 8,0% більше, ніж по Україні, а щільність населення на один квадратний кілометр становить 117 осіб, тимчасом як по Україні тільки 76 осіб. Майже вдвічі більше налічується населених пунктів на тисячу квадратних кілометрів порівняно із середнім показником. Рівень безробіття на 1. 01. 2013 року був вищим, ніж по Україні і становив 7,6%, а рівень оплати праці відповідно нижчий. Прямі іноземні інвестиції на тисячу чоловік населення за минулий рік зменшились в області та склали тільки 304 тис. дол. США, тимчасом як по Україні збільшились і становили 775 тис. дол. США. Все це говорить про важливість вирішення тих проблем, які склались в сільській місцевості даної області, та зокрема у його аграрному секторі. Напружену ситуацію з продовольчим забезпеченням населення області створюють

обмеженість земельних угідь, низька їхня родючість, відповідно недостатньо висока ефективність підприємницької діяльності в сільському господарстві та висока густота населення. Порівняльний аналіз потреби та виробництва найважливіших продуктів харчування показав, що фізіологічні норми споживання не задовольняються щодо більшості видів продовольства: всіх продуктів тваринництва та овочів і фруктів, хоча рівень споживання молока та молочних продуктів, картоплі в основному вищий проти середнього показника по Україні, що є наслідком кращого розвитку індивідуального сектору сільськогосподарського виробництва. Разом з тим у гірських районах Карпат самозабезпеченість продуктами харчування, окрім м'яса, молока та картоплі, не перевищує третини від рекомендованої норми. Така ситуація передбачає розробку спеціальної програми розвитку Львівщини, в якій центральне місце займало б вирішення проблеми продовольчого самозабезпечення населення.

Характерною особливістю області є концентрація населення в зоні великих міст, передусім обласних і промислових центрів (Дрогобич, Червоноград, Стрий), що формує відповідну кон'юнктуру ринку на сільськогосподарську продукцію. У Львівській області частка сільського населення працездатного віку вища проти середнього в Україні. Значно нижча густота населення в гірських та передгірських районах регіону, характер розселення ускладнюють формування ринкової інфраструктури в цих районах, спричиняють переважно самозабезпечення населення продуктами харчування.

Серйозною проблемою в області є аграрне перенаселення, забезпечення його повної зайнятості. Частково вона вирішується за рахунок дрібного підсобного виробництва, а в останні роки – заробітчанської міграції в Російську Федерацію, країни Європейського Союзу, США та Австралію. Серед всіх областей України саме в Львівській найвищий рівень заробітчанської міграції. Така міграція завдала великих збитків, передусім соціального, етичного, побутового та іншого характерів, але разом з тим виявилася корисною в плані економічному, оскільки вплинула на платоспроможність сільського населення. Крім того, мігрантам приходится здебільшого працювати у приватних господарів, що розвиває їхні приватновласницькі почуття, бажання бути господарем та власником.

Для Львівської області характерна і виробнича односторонність, оскільки майже три чверті працюючих пов'язані з виробничою і лиш одна чверть – з невиробничою сферами. Це свідчить про недосконалість соціально-економічної структури області, її соціальну млявість, недостатній розвиток ринкової інфраструктури та сфери послуг. На цьому фоні дещо дивно виглядає ситуація щодо згортання народних промислів серед горян та недостатній розвиток туризму в цій найбільш привабливій області України.

Проведення земельної реформи призвело до різкого збільшення земельних угідь в користуванні та власності селян, причому темпи цього процесу є значно вищими проти середніх в Україні. Суттєвий вплив на це мали історичні традиції області, де пізніше було

проведено колективізацію. Власне тому господарства сільських жителів Львівської області (в даний час господарства населення) завжди мали пристойний вигляд і давали селянам основну частку їхніх доходів. Індивідуальний сектор з роками набрав потужностей і давав значну частку сільськогосподарської продукції у загальному її виробництві в області.

Індивідуальний сектор у Львівській області є досить розвинутим і має значну питому вагу у формуванні продовольчого ринку. Частка господарств населення у загальному виробництві валової продукції сільського господарства Львівської області становить 70,0%, тимчасом як по Україні дана організаційна форма господарювання займає в структурі тільки 54%. Зокрема, господарства населення за минулий рік виробили валової продукції рослинництва – 67,5%, продукції тваринництва 73,6%. Львівщина – один із регіонів України, де господарства населення виступають такою численною групою. Із розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь їх тут нараховується 31 господарство, як по Україні тільки 13.

Переваги даного сектора стали очевидними на фоні занепаду громадських господарств. Характерною особливістю розвитку господарств населення в області є майже вдвічі вища насиченість ними з розрахунку на одиницю площі, значно більші земельні наділи господарок, які в багатьох випадках перевищують один гектар.

Говорячи про стан матеріально-технічної бази сільського господарства, варто відмітити, що внаслідок недосконалого його реформування значна частина основних засобів була розкрадена або розпродана за безцінь. Недосконала амортизаційна політика, розбіжності між податковим та бухгалтерським обліком призвели до «проїдання» уже накопичених амортизаційних відрахувань. Сьогодні склалась така ситуація, коли на балансі господарства перебувають непридатні для використання об'єкти, однак їх списання є неможливим, оскільки вони складають пайовий фонд господарства. Загалом питання забезпечення АПК достатньою кількістю основних засобів є «суцільним клубком» невирішених проблем. Нині найгострішою в цьому сенсі є проблема забезпеченості господарств необхідною сільськогосподарською технікою.

Аналіз забезпеченості потреби Львівської області необхідною сільськогосподарською технікою в розрахунку на 1000 га ріллі показав, що загалом згадана область забезпечена технікою недостатньо. Так, лише при нормі забезпечення зернозбиральними комбайнами 4,5 одиниці в розрахунку на 1000 га ріллі фактичне значення цього показника становить 3,24 одиниці. Що стосується забезпечення аграрного виробництва тракторами, то при нормі забезпечення 17,8 одиниці, наявність тракторів у розрахунку на 1000 га ріллі у 2012 році становила 11,8 одиниці, що забезпечило лише 66,3% потреби. Недостатньо забезпечені господарства області й плугами тракторними. Так, у 2012 році коефіцієнт забезпечення нормативу потреби в плугах становив у Львівській області – 18,8%. При цьому незважаючи на низький рівень забезпечення технікою Львівської області загалом, порівняно із іншими областями України, він ще достатньо прийнятний. Це

зумовлено передусім малою площею ріллі в регіоні, а також непропорційним розподілом техніки між областями відповідно до площі обробітку в часи командно-планової системи.

Унікальністю Львівської області, на відміну від інших, є її рекреаційний характер. Чисте повітря, насичене ароматом різнотрав'я, хвойних та листяних лісів у гірських районах, джерела цінних і різноманітних за своїм хімічним складом та лікувальними властивостями мінеральних вод, часто унікальних, великі масиви лісів – все це робить регіон одним з найбільш атракційних з точки зору туризму й оздоровлення не тільки в Україні, а й у Європі. Тут існують реальні можливості прискореного розвитку індустрії міжнародного туризму. Саме рекреаційний характер області значною мірою повинен визначати перспективи розвитку та особливості ведення сільського господарства в області. Оскільки більшість рекреаційних об'єктів перебувають в гірській зоні, то забезпечення їхніх клієнтів продуктами харчування повинно здійснюватись за рахунок індивідуальних господарств. В області має вироблятися стільки продовольства, щоб забезпечити ним не лише все постійне населення, а й будинки відпочинку, санаторії, туристичні та спортивні бази, які розташовані на його території. Особливої значущості набуває проблема створення дрібної переробної промисловості. Крім того, треба враховувати те, що ведення господарства повинно зважати на збереження зовнішнього середовища та непорушність екологічної рівноваги. Подальший розвиток рекреаційної сфери дасть змогу поліпшити зайнятість населення, що для Львівської області дуже важливо. Географічне розташування Львівської області, як «плацдарму» для виходу в Європу на перехресті різних шляхів, є тією об'єктивною умовою, використання якої може мати особливий зиск як для області, так і держави в цілому. Саме цим зумовлюються особливості попиту на сільськогосподарську продукцію та можливості її реалізації.

Наведені особливості Львівської області вказують на те, що підприємницька діяльність в аграрній сфері повинна бути і економічно вигідною, і соціально привабливою, і екологічно доцільною. Вона вимагає особливого підходу при здійсненні реорганізаційних і трансформаційних процесів. Крім іншого, це потребує виваженої і дієвої державної політики щодо розвитку Львівської області. Потреби і можливості суб'єктів ринку, передусім споживачів можуть бути достатньою мірою реалізовані лише при наявності відповідної інфраструктури ринкової та виробничої. Щодо першої, то вона перебуває, як і загалом в державі, у зародковому стані, а розвиток другої в області традиційно був гіршим порівняно з іншими областями України. Регіональні особливості формування ринку сільськогосподарської продукції значною мірою формують особливості й тенденції товарообігу. Найбільш характерними його рисами є: значно вища питома вага роздрібного товарообігу (включаючи ресторанне господарство) в містах та селищах міського типу проти сільської місцевості; зростання, особливо в останні п'ять років, обсягів продажу споживчих товарів, зокрема вітчизняного виробництва; зменшення кількості

підприємств роздрібною торгівлі, особливо в сільській місцевості; значно гірший розвиток товарообігу в сільській місцевості, про що свідчить низька частка товарообігу та його обсяг в розрахунку на одного сільського жителя; зростання ролі супермаркетів; зростання кількості продовольчих і промислових ринків; тіньовий характер продовольчого ринку. Ці особливості Львівської області вказують на необхідність врахування їх при вивченні регіональних ринків та розвитку форм підприємницької діяльності в аграрній сфері.

Питання особливостей розвитку форм підприємницької діяльності в сільському господарстві, виробництва сільськогосподарської продукції, формування аграрного ринку в окремих областях мають надзвичайно важливе значення. За об'єкт дослідження обрано суб'єкти підприємницької діяльності різних організаційно-правових форм в сільському господарстві Львівської області та організаційно-економічні основи їх функціонування. Адже Львівська область відноситься до аграрних областей, де у докризовий період було розвинуто виробництво як рослинницької, так і тваринницької продукції, в 2012 році тут проживало 7,0% сільського населення України, охоплюючи 9,3 відсотка її території.

Аналіз динаміки чисельності сільського працездатного населення та зайнятого в аграрному виробництві свідчить про те, що чисельність наявного сільського населення зменшилась як в Україні, так і у Львівській області зокрема. Це можна пояснити як відтоком населення у великі міста та обласні центри в пошуках роботи і кращих умов життя, так і міграцією населення за кордон у пошуках роботи. Дещо збільшилась чисельність сільського працездатного населення в досліджуваній області за 2012 р. порівняно із 2010 роком. Спостерігається дещо позитивна тенденція чисельності зайнятих у аграрному виробництві. Проте в абсолютних одиницях це – мізерне збільшення. Якщо визначити питому вагу чисельності зайнятих у аграрному виробництві у загальній чисельності сільського працездатного населення, вона зменшилась у динаміці то становить у середньому в Україні від 47 до 43,5%, у Львівській області коливається від 42,3% до 33,7% відповідно. Меншу питому вагу чисельності зайнятих у аграрному виробництві стосовно до чисельності сільського працездатного населення в Львівській області порівняно із даними по Україні можна пояснити вигідним місцем розташування по сусідству із Європейськими державами, що сприяє міграції населення в Європу.

Підприємницька діяльність в сільському господарстві має надзвичайно важливе значення як для розвитку аграрного сектора економіки, так і народного господарства України загалом. Вона виконує важливу соціально-економічну функцію, а саме: забезпечує суспільство незамінними продуктами харчування; безперервно поповнює оборотні кошти товаровиробників, постачає сировину для інших галузей економіки, згладжує сезонний характер сільськогосподарського виробництва, значно підвищує зайнятість сільського населення. Стан аграрного виробництва, його продуктивність, ефективність та екологічність функ-

ціонування є одним із головних оціночних критеріїв прогресу цивілізації, зокрема в сенсі забезпечення продовольчої безпеки. Дослідження підприємницької діяльності доводять, що виробництво сільськогосподарської продукції, його продуктивність, ефективність та екологічність є одним із головних критеріїв її розвитку, зокрема в сенсі забезпечення продовольчої безпеки.

Важливе значення мають оптимальні розміри організаційно-правових форм підприємницької діяльності, які впливають як на обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, так і на її ефективність і фінансовий стан господарюючого суб'єкта. Основне місце серед факторів розвитку сільськогосподарських виробничих структур належить забезпеченню їх земельними угіддями. Аналіз динаміки забезпечення сільськогосподарськими угіддями всіх категорій господарств показує, що площа їх зменшується в сільськогосподарських підприємствах і збільшується в господарствах населення. Дана тенденція простежується зокрема щодо ріллі (порівнюючи користування нею сільськогосподарських підприємств і перебування її у власності господарств населення). На початок 2012 року в користуванні сільськогосподарських підприємств, включаючи фермерські господарства, у Львівському регіоні перебувало 483,0 тисяч гектарів сільськогосподарських угідь і 283,2 тисячі гектарів ріллі. За досліджуваний період площа сільськогосподарських угідь спочатку зменшувалася, а потім з процесами оренди землі підприємствами в господарствах населення почалася збільшуватися. Така ж тенденція спостерігається зі зміною площ ріллі. Якщо провести аналіз структури сільськогосподарських угідь щодо землекористувачів, то видно, що більша питома вага – в господарствах населення (61,8%). І тільки 38,2% даних угідь – в сільськогосподарських підприємствах, включаючи фермерські господарства. У структурі користування за категоріями господарств рілля займає питому вагу відповідно: у господарствах населення – 64,4% і 35,6% – у сільськогосподарських підприємствах та фермерських господарствах.

Провівши оцінку господарювання у Львівській області різних форм підприємницької діяльності в аграрному секторі можна характеризувати таку тенденцію. У 2012 році із п'яти основних видів рослинницької продукції сільськогосподарського виробництва тільки валове виробництво цукрових буряків перевищує в сільськогосподарських підприємствах. Валове виробництво таких видів рослинницької продукції, як зернові, картопля, овочі, плоди і ягоди, більше зосереджено саме в господарствах населення. До важливих показників, які характеризують розміри організаційно-правових форм підприємницької діяльності і впливають на виробництво тваринницької продукції є наявність поголів'я тварин. Аналіз поголів'я тварин за досліджуваний період показує, що зміна їх кількості за всіма видами тварин має тенденцію до зменшення. Поголів'я ВРХ за дванадцять років зменшилось у господарствах населення із 462,2 тис. гол. до 225,2 тис. гол., а в сільськогосподарських підприємствах – із 103,5 тис. гол. до 25,3 тис. гол. Зокрема, поголів'я ВРХ скоротилось в господарствах населення в 2,1

раза, тимчасом як в сільськогосподарських підприємствах скоротилось, майже в 4,1 раза. Поголів'я корів відповідно зменшилося в 2,1 в господарствах населення та 3,9 раза в сільськогосподарських підприємствах, поголів'я свиней в господарствах населення мало тенденцію до зменшення за даний період (в 1,4 раза), тимчасом як в сільськогосподарських підприємствах воно дуже стрімко збільшилося – в 6,5 раза. Поголів'я овець і кіз в господарствах населення також зменшилося в 1,3 рази, в той час як в сільськогосподарських підприємствах спостерігається зворотна закономірність: воно збільшилося в 4,9 раза.

Більшість поголів'я основних видів тварин сконцентровано в господарствах населення. Так, наприклад, дані засвідчують, що на кінець 2012 року в господарствах населення утримувалось 225,2 тисяч голів ВРХ, що у 8,9 раза більше, ніж у сільськогосподарських підприємствах (25,3 тисяч голів). Ще більша диспропорція виникла між наведеними категоріями господарств щодо наявності поголів'я корів. Чисельність корів у господарствах населення на початок 2013 року у 15,6 раза перевищувала чисельність в сільськогосподарських підприємствах. Така ж приблизно встановилась закономірність розподілу і зберігається між господарюючими суб'єктами і за поголів'ям свиней, овець і кіз. У господарствах населення в 2012 році утримувалось 25,3 тисячі голів овець і кіз, це у 7,7 раза більше, ніж в сільськогосподарських підприємствах, і 178,4 тисячі голів свиней, що на 50,5 тисячі голів більше відповідно до дорівнюючої форми господарювання. Наслідком такого співвідношення наявності поголів'я різних тварин в розрізі основних двох категорій господарств є такий стан виробництва сільськогосподарської продукції. Так, вироблено всіма категоріями господарств м'яса всіх видів у живій вазі 174,1 тис. тонн, у тому числі 81,0 тис. тонн сільськогосподарськими підприємствами, 93,1 тис. тонн господарствами населення, що на 12,1 тис. тонн більше. Така ж закономірність склалась із виробництвом інших видів тваринницької продукції. В господарствах населення молока вироблено в 23,2 раза більше, зокрема яєць у 7,2 раза більше, ніж в сільськогосподарських підприємствах за минулий рік.

Проведене дослідження та аналіз наведених даних свідчить про відповідне зосередження основної маси землі в обробітку і чисельності тварин саме в господарствах населення. Показники підтверджують ситуацію, за якої більшість видів як рослинницької, так і тваринницької продукції виробляється саме в господарствах населення. Проте орієнтація тільки на дану форму господарювання серед організаційно-правових форм підприємницької діяльності у майбутньому розвитку була б помилковою. Адже господарства населення тимчасово під час проведення реформ в сільському господарстві та перехідного періоду можуть тільки збалансувати виробництво аграрної продукції, замінити її недовиробництво аграрними підприємствами.

Аналіз динаміки вартісних показників виробництва валової продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств Львівської області за 2000 – 2012 роки свідчить про відповідне збільшення об'єму

виробництва валової аграрної продукції у постійних цінах 2010 року за вказаний досліджуваний період як в цілому, так і продукції галузі рослинництва. В 2012 році вартість виробленої валової продукції сільського господарства збільшилась на 1781,8 млн. грн., або на 25,5%, рослинництва – на 1695,9 млн грн або на 48,4%. Зовсім інша ситуація в області до виробництва валової продукції галузі тваринництва. Вартість виробленої валової продукції тваринництва з кожним роком зменшується. Її вартість в 2012 році становила 3553,1 млн грн, або 97,6% до рівня 2005 року. Динаміка виробництва валової продукції сільського господарства з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, у постійних цінах 2010 року засвідчує збільшення даного показника за дванадцять років на 243,2 тис. грн, або на 41,3% у всіх категоріях господарств. Сільськогосподарські підприємства, включаючи фермерські господарства, збільшили даний показник в 10,7 рази, а господарства населення зменшили на 40,2%. Даний факт можна пояснити тим, що власники господарств населення старіють, молоді члени сімей виїхали з метою пошуку вищих заробітків, питома вага зайнятих тут підприємницькою діяльністю з роками зменшується (за досліджуваний період чисельність господарств населення зменшилась майже на 100 тис. одиниць).

Аналіз структури виробництва валової продукції Львівської області за основними групами виробників у 2012 році (у постійних цінах 2010 р.) засвідчує, що серед усіх категорій господарств найбільшу питому вагу сільськогосподарської продукції виробляють такі господарства населення. Господарствами населення в 2012 році було вироблено 70,0% сільськогосподарської продукції від загальної її вартості, зокрема 67,5% продукції галузі рослинництва та 73,6% продукції галузі тваринництва. Аграрними підприємствами вироблено сільськогосподарської продукції в два рази менше (тільки 30,0%). Звідси випливає висновок про відповідно малу роль даної організаційно-правової форми підприємницької діяльності у формуванні валового виробництва сільськогосподарської продукції, забезпечення населення продуктами харчування. Проведений аналіз динаміки виробництва зокрема аграрними підприємствами Львівської області валової продукції сільського господарства у постійних цінах 2010 р. доводить, що незважаючи на відповідне її збільшення за досліджуваний період, питома вага сільськогосподарських підприємств у обсязі виробництва валової продукції рослинництва становила 32,5% в 2012 році та 26,4% у обсязі виробництва валової продукції тваринництва. Сума виробленої аграрними підприємствами валової продукції у постійних цінах 2010 р. на 100 га сільськогосподарських угідь за досліджуваний період (із 2000 року) збільшилась в 10,7 рази і становила в 2012 році 1046,7 тис грн, що привело до посилення інтенсифікації сільськогосподарського виробництва.

На підвищення даного показника мали вплив реалізаційні ціни на сільськогосподарську продукцію, що постійно зростали, попит на окремі види продукції на ринку, зокрема зовнішньому, збільшення інвестиційних вкладень у виробництво.

Оцінку ефективності підприємницької діяльності в сільському господарстві на прикладі найбільш численних форм господарювання проведено на основі порівняння такого показника, як виробництво валової продукції сільського господарства в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. Якщо за досліджуваний період зростає ефективність виробництва сільськогосподарської продукції у розрахунку на 100 га наявних сільськогосподарських угідь в сільськогосподарських підприємствах, то спостерігається зворотна тенденція її в господарствах населення. Дослідження доводять, що рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції у підприємствах Львівської області за 2000–2012 роки є низькою, а в 2012 році становила 2,2%, що засвідчує його низьку ефективність майже на рівні збитковості. Рентабельність виробництва продукції рослинництва в динаміці коливається на рівні 17,2–39,6%, а в 2012 році різко знизилась до 4,6%. Рентабельність виробництва продукції тваринництва найвищою була в 2010 році – 0,7%, а в більшості серед вибраних років виробництво було збитковим, що засвідчує незадовільний його економічний стан.

Висновки

Причинами дуже низького рівня рентабельності як продукції рослинництва, так і продукції тваринництва є високі ціни на паливо-мастильні матеріали, добрива, засоби захисту рослин та тварин, інші товарно-матеріальні цінності, що призвели до високої собівартості сільськогосподарської продукції, та наслідки економічної кризи, яка розпочалась ще в 2008 році. В структурі витрат на виробництво продукції сільськогосподарськими підприємствами питома вага матеріальних витрат з кожним роком зростає, що спричиняє збільшення матеріаломісткості виробництва та негативно впливає на економічні показники підприємницької діяльності. Все це свідчить про незадовільний економічний стан виробництва аграрної продукції в сільськогосподарських підприємствах, що вимагає відповідних заходів та шляхів його поліпшення, зокрема вдосконалення підприємницької діяльності за окремими організаційно-правовими формами господарювання та дослідження регіональних особливостей і проведення організаційно-економічної оцінки розвитку форм підприємницької діяльності в сільському господарстві з метою виокремлення найбільш ефективних.

References

- Borodina, O. (2008). Agrarna polityka Ukrainy: vytyky, suchasnyj stan i novi mozhlyvosti v konteksti instytucionalizmu ta vyklykiv globalizacii. *Ekonomika Ukrainy*, 10, 94–111 (in Ukrainian).
- Bubenko, I., & Rastjapin, A. (2002). Pro metody ocinky efektyvnosti investycijnyh proektiv. *Ekonomika Ukrainy*, 8, 80–83 (in Ukrainian).
- Donec', O.V. (2011). Organizacijni formy gospodars'koi' dijal'nosti u sil'skomu gospodarstvi. *Naukovyj visnyk*

- Uzhgorods'kogo universytetu. 33(1), 97–101 (in Ukrainian).
- Gubeni, Ju.E. (2001). Transformacija sil'skogospodars'kyh kooperatyviv v Ches'kij respubliki i Pol'shhi: konceptual'nyj pidhid i pryncypy i'i' zdijsnennja / Visnyk Poltavs'kogo derzhavnogo sil'skogospodars'kogo instytutu. 5(6), 97–100 (in Ukrainian).
- Muniv, R.M. (2017). Role of local authorities in regional AIC development. *Scientific Messenger LNUVMB*. 19(81), 49–55. doi:10.15421/nvlvet8108.
- Olenych, I.R. Dushka, V.I., Myhajlovs'kyj, V.I., Hariv, I.I., Seniv, R.V., & Gutyj, B.V. (2011). Suchasna polityka zbutu v zovnishn'oekonomichnij dijal'nosti farmacevtychnyh pidpryjemstv. *Naukovyj visnyk L'vivs'kogo nacional'nogo universytetu veterynarnoi' medycyny ta biotehnologij im. G'zhyc'kogo*. 13, 1(1), 444–447 (in Ukrainian).
- Olenych, I.R. Grymak, O.Ja., Gutyj, B.V., Hariv, I.I., & Smolyneč', I.B. (2013). Sutnist' i cili mizhnarodnogo farmacevtychnogo marketyngu. *Naukovyj visnyk L'vivs'kogo nacional'nogo universytetu veterynarnoi' medycyny ta biotehnologij im. G'zhyc'kogo*. 15, 1(5), 127–132 (in Ukrainian).
- Olenych, I.R. Hariv, I.I., & Gutyj, B.V. (2012). Osoblyvosti segmentuvannja rynku veterynarnyh preparativ. *Naukovyj visnyk L'vivs'kogo nacional'nogo universytetu veterynarnoi' medycyny ta biotehnologij im. G'zhyc'kogo*. 14, 1(2), 113–116 (in Ukrainian).
- Olenych, I.R., Gutyj, B.V., Hariv, I.I., & Shybun'ko, V.V. (2012). Formuvannja kompleksu marketyngu vitchyznjanogo vyrobnyka veterynarnyh preparativ. *Naukovyj visnyk L'vivs'kogo nacional'nogo universytetu veterynarnoi' medycyny ta biotehnologij im. G'zhyc'kogo*. 14, 1(2), 53–61 (in Ukrainian).
- Ostashko, T.O. (2004). Rynkova transformacija agrarnogo sektora. K.: Feniks (in Ukrainian).
- Petryshyn, L.P. (2017). Improvement of informational environment of agricultural enterprises development. *Scientific Messenger LNUVMB*. 19(81), 37–44. doi:10.15421/nvlvet8106.
- Salamin, O., & Poperechnuy, S. (2017). State regulation of agriculture in the conditions of activation of international integration processes. *Scientific Messenger LNUVMB*, 19(81), 64–69. doi:10.15421/nvlvet8110.
- Shulskyj, A.N. (2017). Efficiency of production of agrarian products by agricultural enterprises of Lviv region. *Scientific Messenger LNUVMB*, 19(81), 74–78. doi:10.15421/nvlvet8112.
- Shulskyj, M.G. (2017). Trends in the production of agrarian products by business entities of Lviv region. *Scientific Messenger LNUVMB*, 19(81), 79–83. doi:10.15421/nvlvet8113.
- Smolyneč', I.B. (2011). Organizacijno-ekonomichni zasady funkcionuvannja agrarnogo sektora umovah transformacijnoi' ekonomiky. *Naukovyj visnyk L'vivs'kogo nacional'nogo universytetu veterynarnoi' medycyny ta biotehnologij imeni S. Z. G'zhyc'kogo*. L'viv, 13, 1(47), 250–254 (in Ukrainian).
- Smolyneč', I.B., & Garasymljuk, M.V. (2014). Organizacijno-pravovi formy pidpryjemnyctva. *Naukovyj visnyk L'vivs'kogo nacional'nogo universytetu veterynarnoi' medycyny ta biotehnologij imeni S. Z. G'zhyc'kogo*. L'viv, 16, 1(58), 94–100 (in Ukrainian).
- Smolynets, I.B., Olenych, I.R., Hariv, I.I., & Gutyj, B.V. (2017). Entrepreneurship in agriculture. *Scientific Messenger LNUVMB*, 19(81), 56–63. doi:10.15421/nvlvet8109.
- Zubec', M.V., & Bezuglyj, M.D. (2010). Ekonomichni aspekty reformuvannja agrarno-promyslovogo kompleksu Ukrai'ny. Nacional'na akademija agrarnyh nauk Ukrai'ny. K.: Agrarna nauka (in Ukrainian).